

Mamlakatimizda korrupsiyani oldini olish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar va unga qarshi kurashda qo'llanilgan choralar

Avazov Jamshid Ahad o'g'li

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti talabasi

Nazarov Elbek Shermaxmatovich

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti Jinoyat huquqi va fuqarolik protsessi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada korrupsiyaning salbiy illatlari, uning vujudga kelish asoslari, jamiyat tanazzulida tutgan o'rni, korrupsiyaga qarshi kurashishda chet el davlati tajribalaridan foydalanish, korrupsiyaning oldini olishda ko'rilayotgan chora-tadbirlar xususida shuningdek, sud tizimi mustaqilligi va qonuniyligini mustahkamlashda ko'rilayotgan chora-tadbirlar hamda korrupsiyani oldini olishda mol-mulk deklaratsiyasining o'rni va roli to'g'risida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: korrupsiya, maishiy korrupsiya, ishbilarmonlik korrupsiyasi hamda oliy hokimiyat organlari korrupsiyasi, yagona oyna va yagona darcha tizimlari, Xarbeas korpus instituti, mol-mulk deklaratsiyasi, “Manfaatlar to'qnashuvi to'g'risida”gi Qonun

Bizga ma'lumki korrupsiya jamiyat kushandasi, bugungi davrning dolzab va asosiy muammosi hisoblanadi. Xususan, korrupsiya hokimiyat tizimida ishonchsizlikka, hamda xalqimizning noroziligiga, davlat boshqaruvida adolatsizlikka olib keladi. Keyingi o'rinlarda fuqarolarimizning huquqiy ongiga va madaniyatiga, huquqiy bilim va ko'nikmasiga o'zining salbiy jihatlari bilan ta'sir ko'rsatmasdan qolmaydi. Shuni aytish o'rinliki, jamiyatimizda demokratizm qaror topib, g'arb namunasiga o'xshab ketsa-da, uning mazmuni va mohiyati, mafkurasi ba'zi jabhalarni tubdan qamrab olish evaziga isloh qilishga chorlamoqda. Bu mamlakatimizning ravnaqiga, yurt kelajagining barqaror suratlarda rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi.

Avvalo, ushbu yomon illat bo'lmish korrupsiyaning vujudga kelishiga fuqarolarning noaxloqiy harakatlari sabab bo'lmoqda. Ayniqsa hozirgi rivojlangan

bozor iqtisodiyoti sharoitida maishiy korrupsiyaning shiddat bilan rivojlanayotgani har qanday insonni o‘ylantirmasdan qolmaydi. Korrupsiyaning bir nechta turlari mavjud bo‘lib bular: maishiy korrupsiya, ishbilarmonlik korrupsiyasi hamda Oliy hokimiyat organlari korrupsiyasida o‘z aksini topadi. Kundalik hayotda asosan, mansabdor shaxslar hamda davlat xizmatchilari ish faoliyatida uchraydigan maishiy korrupsiya keng ko‘lamda tarqalmoqda. Jumladan, kasal bo‘lsak, shifokor ko‘rigiga, davolanishga borsak o‘z ishimizning hal bo‘lishi zamirida qo‘shimcha pul mablag‘i berishga majbur bo‘lamiz. Kundalik hayotda YPX xodimi bizning avtomobilimizni to‘xtatgan paytda ishni tez bitishi uchun yoki javobgarlikka tortmaslik uchun pora berishga majbur bo‘lamiz. Ishbilarmonlik korrupsiyasi tadbirkorlik sohasida uchraydigan korrupsiya bo‘lib, u asosan, hokimiyat vakillari va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida uchraydi. Shuningdek, Oliy sud tizimi va siyosiy hukmron doiralar o‘rtasida yuz beradigan Oliy hokimiyat organlari korrupsiyasi shular jumlasidandir.

Korrupsiya, poraxo‘rlik, manfaatlar to‘qnashuvi o‘zbek xalqining ravnaq topib rivojlanishiga, davlatning zamonaviylashishiga, modernizatsiyalash jarayoniga, iqtisodiyot tizimiga har jihatdan salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ushbu muammolarni samarali yechish chora-tadbirlarini ishlab chiqish va uning jamiyatda qolib ketgan, ravnaq bilan rivojlanishga to‘sqinlik qilayotgan ushbu illat sarqitlariga qarshi kurashish hamda uning oldini olish har birimizning burchimizdir.

Bu harakatlarni amalga oshirishda chet el tajribasiga asoslanish maqsadga muvofiqdir. Masalan, Singapur davlatida pora olishni rad etgan davlat xizmatchilariga qimmatbaho buyumlar va mukofotlar beriladi. Kunchiqar davlat bo‘lmish Yaponiyada davlat organlari va tashkilotlarning xodimlari va ishchilarining vijdoniyligi muntazam ravishda baholanib boriladi. Korrupsiyani oldini olishda va unga qarshi kurashishda Gongkong tajribasini qo‘llash ham yuqori samaradorlikni ta‘minlashi mumkin. Chunonchi, Gongkong o‘zining qisqa vaqt ichida korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha muvaffaqiyatli faoliyat olib borib, jahon hamjamiyati e‘tirofiga sazovor bo‘ldi. U korrupsiyani yengib o‘tishda quyidagi choralarni qo‘lladi: har bir davlat xizmatchilari hamma mol-mulkleri, qimmatbaho buyumlari va hatto avtomobillarini qanday yo‘l orqali topganligini ya‘ni qaysi mablag‘lar hisobiga sotib olganligini isbotlashi lozim. Agar u buni isbotlay olmasa, u ozodlikdan mahrum etiladi va noqonuniy topgan mol-mulkleri musodara qilinadi.

Mamlakatimizda korrupsiya sodir bo‘lganligi to‘g‘risida axborot beruvchi jurnalistlarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilishni nazarda tutuvchi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va mavjud qonunlarni takomillashtirilishini davrning o‘zi taqozo etmoqda. Jurnalistlarni jamiyatda davlat himoyasi ostiga olish, tegishli axborot bergandan so‘ng ularni rag‘batlantirish choralarini ishlab chiqish mexanizimlarini joriy qilish darkor. Misol uchun, AQShda korrupsiyani oldini olishda jurnalistlar nazorati muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimizda surishtiruv jurnalistikasi sayoz holatda mavjud bo‘lib, bugungi glaballashuv va taraqqiyot davridan nisbatan ortda qolmoqda.¹

Korrupsiya illatiga qarshi kurashishda muammolarni yechish uchun quyidagilarni ilgari surish lozim: Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan korrupsiya bilan bevosida daxldor bo‘lgan qonun hujjatlarini qayta ishlab chiqish va takomillashtirish, davlat organlari, tashkilotlari va muassasalari ustidan davlat va jamoatchilik nazoratini o‘rnatish, hokimlar xalq tomonidan saylanishi hamda vazirlar parlament hamda mahalliy xalq kengashlari tomonidan tayinlanishi, davlat amaldorlari markazlashtirilgan “Yagona oyna” tizimiga o‘tkazilishi, sud tizimi qonuniy mustaqilligini mustahkamlash, shuningdek aytishimiz lozimki, Gruziya tajribasidan foydalangan holda mansabdor shaxs hisoblangan davlat xizmatchilarini oylik maoshini oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.²

Yuqoridagilardan kelib chiqib sud tizimi qonuniy mustaqilligini ta‘minlash borasida yurtimizda olib borilayotgan keng qamrovli islohatlarga to‘xtaladigan bo‘lsak, mamlakatimizda sudyalarning mustaqilligini ta‘minlash maqsadida, Sudyalarning oiliy kengashi tashkil qilindi, Oliy sud faoliyati yanada takomillashtirilib, Oliy xo‘jalik sudi va Oliy sud birlashtirildi. Hududlarda xo‘jalik sudlari iqtisodiy sudlar sifatida qayta tashkil etildi. Sudlarning moddiy-texnik, moliyaviy mustaqillik masalalari mustahkamlandi. Bu masalalarni o‘z vakolatlari yuzasidan mustaqil hal qilish adliya organlaridan olinib, Oliy sudga berildi. Shuningdek, “Xarbeas korpus” institutini rivojlantirish, oliy sud tizimida keng ravishda “yagona darcha” tizimini joriy qilish, sud protsessida tomonlarning tortishuv va tenglik tamoyillarini amalga oshirish, byurokratik to‘siqlarni oldini olib, sudlov tizimini bosqichma-bosqich

¹ Internet sayti: azkurs.org – <https://azkurs.org>

² Siyosiy fanlar doktori Baxtiyor Omonovning “Korrupsiya va milliy taraqqiyot: muammo va yechim” nomli maqolasidan.

raqamlashtirib borish, ochiqlik hamda shaffoflikni ta'minlash orqali, sudyalar korpusini shakllantirish odil sudlovga erishishning yuksak maqsadlaridandir.

Olib borilayotgan demokratik islohatlar bilan bir qatorda tizimni yanada barqarorlashtirishda qilinishi kerak bo'lgan ishlar talaygina. “Mamlakatimizda “Sudyalar hamjamiyati to'g'risida”gi qonun ishlab chiqish, sudyalar sonini bosqichma-bosqich oshirib borish maqsadga muvofiq. Qolaversa, mamlakatimizda sud faoliyatini raqamli texnologiyalar yordamida onlayn tahlil qilish amaliyoti yo'lga qo'yilmagan. Ushbu muammoga Oliy sud binosida Vaziyatli markaz yaratish yo'li bilan maqbul yechim topish mumkin” deydi – Inson huquqlari bo'yicha milliy markaz raisi, Oliy Majlis Qonunchilik palatasining demokratik institutlar, nodavlat tashkilotlar va fuqarolarni o'zini o'zi boshqarish organlari qo'mitasi raisi Akmal Saidov. Shuningdek, A. Saidov o'z nutqida “Hozirga qadar yurtimizda sud-huquq yo'nalishi bo'yicha ixtisoslashgan ommaviy axborot vositalari vakillari etishmaydi. Yuridik jurnalistika davr talablari darajasida rivojlanmagan. Shuning uchun O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universitetida sud-huquq yo'nalishi bo'yicha maxsus kafedra hamda Toshkent davlat yuridik universitetida Odil sudlov kafedراسi tashkil etish muhim ahamiyatga ega” ekanligini aytib o'tdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-iyulda qabul qilgan PF-6257-sonli “Korrupsiyaga qarshi jamiyatda murosasiz munosabatni shakllantirish, jamiyatda hamda davlat boshqaruv hokimiyatida korrupsion omillarni keskin kamaytirish va bunda jamoatchilik ishtirokini keng joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni asosida 2022-yil 1-yanvardan davlat xizmatchilari hisoblangan amaldorlarning mol-mulkini majburiy ravishda deklaratsiya qilish tizimi belgilangan edi. Ushbu harakatlarni amalga oshirishda Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan bir qator vazirliklar bilan birgalikda maxsus platforma ishlab chiqildi. Eng ajablanarlisi qonun loyihasi ishlab chiqilganligiga qaramasdan, mana to'rt yildirki hali hamon Oliy Majlis palatalari tomonidan ushbu qonun loyihasi tasdiqlanmadi. Taqqoslash uchun vaziyat yuzasidan qonunchiligimizdagi siljishlarni qo'shni va boshqa davlatlar bilan solishtiradigan bo'lsak, Qirg'izistonda davlat xizmatchilarining mol-mulk deklaratsiyasi allaqachon ishlab chiqilib, amalga kiritilgan. Oqibatda davlat amaldorlari o'z daromadlarini, mol-mulkini, oilasi nomidagi ko'chmas mulklarni, shaxsiy avtomabillari, uyi borligi haqidagi ma'lumotlarni ommaga e'lon qilmoqda.

Mol-mulk deklaratsiyasi statistikasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Qirg‘izistonning 2021-yildagi Deklaratsiyasiga ko‘ra, Qirg‘izistondagi eng boy odamlardan biri hisoblangan, Sog‘liqni saqlash vazirligining sobiq vazirlaridan biri bo‘lgan Alimkadir Beishenaliyevning 2021-yildagi daromad mablag‘i 405 860 somni, yoxud 4736,93 AQSh dollarini tashkil etgan. Uning oylik daromadlari 33,78 ming somni, 394,26 dollarni tashkil qilgan. Shuningdek, uning hisobida bundan tashqari umumiy yer maydoni 4 175 gektarni tashkil qiladigan ikkita qishloq xo‘jaligi bo‘lmagan yer uchastkasi mavjudligi qayd etilgan. U ko‘char mulk hisoblangan o‘zining shaxsiy mashinasi Toyota Land Cruiser narxini sir tutgan.

Qozog‘iston Respublikasida ham bu jarayon 2021-yilda ishga tushirilgan bo‘lib, ushbu masaladagi qonunchilik tizimida o‘sislar kuzatilgan. Rossiyada esa mol-mulk deklaratsiyasi 2008-yilda ishga tushirilgan edi. Daniya, AQSh, Xitoy hamda Braziliya kabi mamlakatlarda ham uzoq yillar davomida davlat amaldorlariga nisbatan mol-mulk deklaratsiyasi tizimi joriy etilgan. Angliyada Lordlar palatasi va parlament a‘zolari o‘z daromadlari qiymatlari va miqdorlari to‘g‘risida ommaga e‘lon qilishi shart. Hattoki Skandinaviya davlatlari va Kanadada nafaqat mol-mulkka ega bo‘lgan mulkdorlar, balki fuqarolarga jumladan, hech qanday lavozimga ega bo‘lmagan shaxslarga ham daromadlari va mol-mulklari to‘g‘risidagi deklaratsiyani topshirish majburiyati yuklanadi. Ta‘lim tizimida yuqori o‘rinlarni band qilgan Singapur va Finlandiyada davlat amaldorlari har yili o‘z xarajatlari to‘g‘risida hisob berish majburiyatini oladi va bu mamlakat miqyosida korrupsiyani oldini olishda eng samarali usul hisoblanadi. Jahon banki, Iqtisodiy taraqqiyot va hamkorlik tashkilotlari va boshqa xalqaro tijorat institutlari qonunchiligida ham deklaratsiya tizimiga oid bir qator normalar o‘z aksini topgan.³

Kuni kecha muhtaram Prezidentimiz tomonidan “Manfaatlar to‘qnashuvi to‘g‘risida”gi Qonun imzolandi. Qonun keng qamrovga ega bo‘lib, mahalliy davlat hokimiyati organlari va davlat organlari, davlat maqsadli jamg‘armalari, davlat unitar korxonalari, davlat muassasa va tashkilotlariga hamda ustav fondida 50% va undan ortiq davlat ulushi mavjud bo‘lgan aksiyadorlik jamiyatlariga nisbatan tadbiq etiladi. Ushbu qonun 32ta moddadan tashkil topgan bo‘lib, qonunning 30-moddasida manfaatlar to‘qnashuvi tushunchasiga shunday ta‘rif beriladi:

³ Qalampir.uz – “Amaldorlarning boyliklari xalqdan yashirilayaptimi” nomi intervyusidan 19.01.2023.

Manfaatlar to‘qnashuvi – shaxsning shaxsiy manfaatdorligi uning o‘z lavozim yoki xizmat majburiyatlarini lozim darajada bajarishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan hamda shaxsiy manfaatdorlik bilan fuqarolarning, tashkilotlarning, jamiyatning yoki davlatning huquqlari, qonuniy manfaatlari o‘rtasida qarama-qarshilik yuzaga kelayotgan yoki yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan vaziyat.⁴ Shuningdek qonunda yaqin qarindoshlar, manfaatlar to‘qnashuvini tartibga solish bo‘yicha maxsus bo‘linma, shaxsiy manfaatdorlik, davlat tashkilotining yoki boshqa organing xodimi kabi asosiy tushunchalar aks ettirilgan.

Quyidagi shaxslar davlat organining yoki boshqa tashkilotning xodimiga aloqador shaxslar deb e’tirof etiladi:

–davlat organining yoki boshqa tashkilotning xodimi va uning yaqin qarindoshlari qaysi yuridik shaxsning ustav fondi ulushlariga yoki aksiyalariga egalik qilsa, o‘sha yuridik shaxs;

–davlat organlari yoki boshqa tashkilot xodimining yaqin qarindoshlari;

–davlat organining yoki boshqa tashkilotning xodimi yoxud uning yaqin qarindoshlari qaysi yuridik shaxsda boshqaruv organining rahbari yoki a’zosi bo‘lsa, o‘sha yuridik shaxs.

Qonunga ko‘ra, davlat organining yoki boshqa tashkilotning xodimi quyidagi hollarda mavjud manfaatlar to‘qnashuvi o‘ziga ma’lum bo‘lib qolgan paytdan e’tiboran 1 ish kuni ichida mavjud manfaatlar to‘qnashuvi haqidagi belgilangan shakldagi xabarnomani to‘ldirishi va o‘zining bevosita rahbariga (tashkilot rahbariga – yuqori turuvchi rahbarga) yoki maxsus bo‘linmaga taqdim etishi shart. Qonun qabul qilinishi huquqiy jihatdan katta ahamiyatga ega, chunki u manfaatlar to‘qnashuvini tartibga solishni nazarda tutadi. Manfaatlar to‘qnashuvi bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga solish maxsus vakolatli organ hisoblanmish Korrupsiyaga qarshi kurshish agentligiga yuklatildi. Ushbu davlat organida yoxud boshqa tashkilotning o‘zida tuzilgan odob-axloq komissiyasi mahalliy davlat hokimiyati organi yoki boshqa tashkilot xodimi tomonidan qonunda keltirilgan talablarga rioya etilishi ustidan nazorat o‘rnatadi.

Qisqa xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, deklaratsiya masalasida chet et tajribasidan foydalanishda eng to‘g‘ri va samarali yo‘llardan biri dastlabki navbatda

⁴ Manfaatlar to‘qnashuvi to‘g‘risida”gi qonundan. O‘RQ-931. 06.05.2024.

amaldorlarning yaqin qarindosh-urug‘lari, o‘z farzandlari va turmush o‘rtog‘i mol-mulkini deklaratsiyadan o‘tkazish zarur ekanligi ahamiyatga molik. O‘zbekistonda boshqa xorijiy davlatlardan farqli ravishda 18 yoshgacha bo‘lgan bolalari nomidagi mol-mulkini xatlovdan o‘tkazish va shahodatlash masalasi ham kiritilgan.’

Eng avvalo, korrupsiyani oldini olishni va unga qarshi kurashish chora-tadbirlarini oilada boshlashimiz darkor. Bu jabhada ayollarning o‘rni beqiyosdir. Agarda pora, ta‘magirlik yoxud o‘g‘rilik hisobidan kelgan nasibaning kelib chiqishini va tag-ildizini ayollarimiz surishtirsalar, o‘z mustaqil ochiq fikrini ayta olsalar, oilada erkak kishi halol rizqni izlashga tushadi. Ishda, oilada sokinlik, tinchlik, fayz-baraka qaror topadi. Chunonchi, korrupsiyaga qarshi samarali kurashishda aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini oshirish, oilada, jamiyatda hamda insonlar orasida korrupsiyaga nisbatan salbiy xulq-atvorni shakllantirish, davlat muassasalari va boshqa hokimiyatlar tizimida davlat xizmatchilarining huquqiy savodxonligini yuksaltirish, ta‘lim tashkilotlarida korrupsiyani oldini olish yo‘nalishida huquqiy tarbiya va ta‘lim masalalari bugungi davrning muhim va dolzarb vazifalaridan biridir. Sababi huquqiy savodxonligi yuksak va yetuk bo‘lgan insonlar yomon illat bo‘lmish korrupsiyaga yo‘l qo‘yilmaslik haqida tushuntirishlar berib boradi.

Bu jabhada adliya organlari rolini kuchaytirib, imtiyozlarni keng ravishda qo‘llash masalalarini samarali hal qilish lozim. Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi o‘z vakolatlari doirasida Adliya vazirligi bilan hamkorlikda qonun ustuvorligini ta‘minlashi, korrupsiyaga daxldor bo‘lgan qonunlarni va normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirishi davr talabi hisoblanadi. Bu borada yangi tizim yaratilmasa, zamonaviy platforma joriy qilinmasa millatimiz obro‘-e‘tiboriga korrupsiya sarqitlari soya solishda davom etaveradi. Toki, bog‘chada, maktabda, ta‘lim tashkilotlarida, oilada va jamiyatda farzandlar ongiga, ularning ruhiyatiga poraxo‘rlik, ta‘magirlik, korrupsiya yomon illatgina bo‘lib qolmay balki iqtisodiyotning tanazzuli, jamiyat rivojining ustuvor tizimini izdan chiqishda asosiy omil ekanligi haqida ko‘proq tarbiyaviy tashviqot ishlarini olib borilmasa qo‘yilgan maqsadlarga erisha olishimiz qiyin kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-iyulda qabul qilgan PF-6257-sonli “Korrupsiyaga qarshi jamiyatda murosasiz munosabatni shakllantirish, jamiyatda hamda davlat boshqaruv hokimiyatida korrupsion omillarni keskin kamaytirish va bunda jamoatchilik ishtirokini keng joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni
2. Manfaatlarni to‘qnashuvi to‘g‘risida”gi qonundan. O‘RQ-931. 06.05.2024.
3. O‘RQ-419-sonli “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni
4. Siyosiy fanlar doktori Baxtiyor Omonovning “Korrupsiya va milliy taraqqiyot: Muammo va yechim” nomli maqolasidan.
5. Qalampir.uz – “Amaldorlarning boyliklari xalqdan yashirilayaptimi” nomi intervyusidan 19.01.2023.
6. <https://lex.uz>
7. www.gazeta.uz
8. <https://azkurs.org>

Research Science and Innovation House